

A tizenkilencedik és huszadik századi magyar emigrációra — valószínűleg minden emigrációra — érvényes törvény, hogy a hajdan együtt harcolók utóbb egymást hibáztatják, vádolják, szapulják. A munkásmozgalom történetének kutatói szintén ismerik e szomorú lélektani törvényszerűségeit: kevés kivétellel a veteránok is igyekeztek egymás érdemeit ki-sebbiteni, a magukét növelni, a másik téves emlékezetét cáfolni, egymást meghazudtolni.

Az emlékezet korlátai

Sajnos, úgy látszik, e szabály alól 1956 részt vevői sem kivételtek. Tavaly két ízben is föli déztem a magyar Október helyi eseményeit (a Délmagyarországban július 1-jén, a Csongrád Megyei Hírlapban október 23-án), s nyomatékosan fölhívtam a majdani történetírók figyelmét a forráshiány miatt az átlagosnál nagyobb jelentőségre emelkedő szájhagyomány (oral history) szükségességére, ám egyszersmind nélkülözhetetlen kritikai hasznosítására. Juhász Gyula nyomán idéztem az angol historikusnak, Walter Raleigh-nak (1552–1618) nevezetesen. 1603-ban I. Jakab király elleni összeesküvés vádjával a Towerba zárták. Ott írta *Világtörténet*-ét. Egy nap valami jelentéktelen csetepatét látott, hallott. Másnap minden szemtanú másképpen mesélte el a történeteket neki, mint ahogyan ő maga emlékezett. E keserű tapasztalat lelkét kétellyel töltötte el a történeti hitellel szemben, és *Világtörténet*-ének kéziratát kidobta a börtönablakon. *Mert mit tudunk mi* — mondta keserűen — *arról, amit nem láttunk, ha arról, amit tulajdon két szemünkkel néztünk, és két fülünkkel hallottunk, sem tudunk semmi bizonyosat*

Sok az emlékező

Azt írtam tavaly: „A következő hetekben, hónapokban meg fognak szaporodni a visszaemlékezések 56-ra, a szegedi eseményekre is. A történeti hitelhez nélkülözhetetlen egyrészt

A szegedi Október emlékezete

a különféle elemzések szembesítése, másrészt ellenőrzésük a bármilyen foggyatékos, de egykorú forrásokkal.”

Amitől tartottam, bekövetkezett. Lazúr Barna visszaemlékezéseinek tévedéseit (nov. 3.) előbb a család cáfolta (nov. 14.), majd harcostársai, a parancsnoksága alatt működő nemzetőrök (nov. 17.). Részint adatbeli helyesbítéseket jelentettek be, részint szemléletvitatták. Az természetes, hogy *ki-ki a vele történetekre emlékszik a legjobban*. Minthogy pedig többnyire nincs módja összevetni mások ugyanarra az időre vonatkozó emlékeivel, ebből a lélektani helyzetből következik, hogy a saját szerepét mindenki kissé eltúlozza, fölnagyítja. Ebben nem kell szükségképpen szándékos nagyozolást látnunk: *az emlékezet kényszerű törvényéből adódik* e „szolipszizmus”. Annak azonban, aki e visszaemlékezéseket fölhasználja, kötelessége az ellenőrzés; az előbb említett szembesítés. Nagy kár lenne, ha ezután kritikátlanul elárasztanánk a közvéleményt egymással ellentétes, egymást cáfoló emlékekkel. Főként az 1956 óta született nemzedéket zavarának meg az egymásnak ellentmondó adalékokkal. *Joggal kelthetnénk bennük kételety meg a valóban megtörtént dolgokkal szemben is.*

Veres Péter a forradalomban

Különösen bosszantó, ha a helyesbítés is helyesbítésre szorul. Mint a legutóbbi közlemény is. Palotás József október 25-ére teszi a Takaréktár utcai sortűzet, holott eléggé közismert, hogy ez 26-án, pénteken történt. Jost István még azt állítja, hogy a kormánytól Veres Péter telefonon közölte a néptanáccsal, engedjék szabadon az egy éven aluli börtönrre ítélt rabokat. *Ez képtelenség*. Veres Péter 1948-ban visszavonult a politikától, írói munkásságának

élt, csak az Írószövetség elnöke volt. Október 23-án e minőségében fölolvasta az Írószövetség kiáltványát a Petőfi-szobornál, és megpróbált beszélni a Bem-szobornál, „de nem a legszerencsésebben megfogalmazott szavai — mint Bill Lomax könyvének jegyzetében Krassó György írta — elvesztek az általános lármában”. Október 23-án részt vett a Mezőgazdasági Múzeum udvarán a Petőfi Párt (a hajdani Nemzeti Parasztpárt) újjáalakulásán, de könnyes szemmel vette tudomásul, hogy vezető szerepet nem szának neki. „Kollaboránsnak” tekintették. Súlyosan nehezedett lelkére a megalkuvás is: az a mondat ott *Helytállás* című novellájának végén, amelyben hősné, Barna Gábornak feje fölött a Sztálin-kép „éles és finom, de bölcs mosolya mintha világitott volna a füstös szobában...”

Csodálatos forradalom!

Igy hát Veres Péter nem vett részt az októberi napokban a kormány munkájában, s becsületére legyen mondva, utána még az Írószövetségben is csak tagságát tartotta meg. Naplójában pedig 1956. november 11-én ezt írta: „Talán vége van. Tanulságokat levonni még korai... most még sem írni, sem beszélni nem tudok róla. Csodálatos és megrendítő volt: igazi forradalom volt.”

Hogyan halt meg Schwartz Lajos?

Lazúr Barna visszaemlékezésébe még egy tárgyi tévedés csúszott. A sortűzet adók nem a kiskunhalasi ezred katonái voltak, hanem a kiskunmajsai 17. lövészezred 3. zászlóalja (Berki Mihály: *Hadsereg vezetés nélkül*. 1989. 77).

Ennél súlyosabb hiba, hogy a sortűzben halálos sebet kapó Schwartz Lajos emléktáb-

laja rossz helyen van. Nem tudom, kik tétették az OTP Megyei Igazgatóságának bejárata mellé, de a Kendergyár ifjú munkása nem ott halt meg, hanem vele kissé ferdén áttellenben, a túloldalt. Megírtam ezt is, sajnálom, hogy akár a Tisza futó habjára róttam volna, nem vették figyelembe:

„A szétszaladó vagy földre hasaló tömeg közt valahogyan a sarki gyógyszerár műkö lábazatának beugrójába húzódtam, immár biztonságba. (A lábazaton évekig láthatók voltak a golyónyomok.) Mikor a menekülő tömeg megrikkult, láttam, hogy előttem két lépésre hanyatt fekszik egy fiatalember, szürke ruhájával csaknem azonos, hamuszín arccal, két kezét védőn, csuklóban megtörve, mint a csecsemő, maga fölé tartva, mozdulatlanul.”

Rám is vonatkozik az emlékezés törvényszerű korlátja, mégis azt hiszem, érthető, ha azóta sem tudtam elfelejteni Schwartz Lajos elszürkült arcát magam előtt a járdán...

Közöltem az igazságügyi orvosi szakvélemény, a boncolási jegyzőkönyv alapján, hogy a rézköpenyes lövedék hátalt, guggoló helyzetben érte, a tüdejébe hatolt, szétromsolta a máját, és a medencecsontjában akadt meg. Berki Mihály szerint a katonák a betonútba lóttek. Ez valószínű, hiszen ha a tömegre céloztak volna, nem egy halott lett volna, hanem száz, s én sem éltem volna túl, hiszen az első sorban álltam, hátalt a katonáknak. Baróti Dezsővel, Nyíri Antallal, ismeretlen emberekkel, hogy próbáljuk visszafelé szorítani a benünket a sorfal elé nyomó tömeget. Természetesen hasztalanul...

A Schwartz Lajos életét kioltó golyó azonban fölülről lefelé haladt testében. Ez azt jelenti, hogy nem a sortűzből jött, hanem föntől: valamelyik ház emeleti ablakából vagy tetejéről. „Ezeket további kutatásoknak kell tisztázniuk” — írtam a tavalyi évfordulón. Sajnálom, hogy ehhez eddig még senki sem szólt hozzá.

PÉTER LÁSZLÓ

1956 és a békepapok

Az 1956-os forradalmi események következményeként a keresztény egyházak vezetésében újra az államhatalommal való „megegyezéskor” kiiktatott vagy háttérbe szorított erők nyertek teret. Grósz József kalocsai érsek — a katolikus püspöki kar akkori elnöke — ugyan október 25-i rádióbeszédében megnyugalomra és az eseményektől való távolmaradásra szólította fel a pap-ságot és a híveket. Október 28-án azonban XII. Pius pápa már enciklikában fejezte ki rokonszenvét a magyar nép felkelése iránt. Október 31-én pedig Mindszenty József hercegprímás — kiszabadulva házi őrizetéből — kézbe vette újra az egyház irányítását. Az idő rövidsége — no, meg a politikai szereplés előtérbe kerülése — miatt, jelentősebb egyházpolitikai lépések megtételére nem futotta idejéből,

de az egyházmegyéjében tartózkodó 11 békemozgalmi vezető fel-függesztette papi funkciójából, és felszólította őket Budapest azonnali elhagyására. November 4-e után, az amerikai követségre menekülve, a hercegprímás az egyházi ügyek kapcsán elsősorban a papi békemozgalom szétzúzására összpontosította figyelmét. Arra törekedett, hogy a békemozgalomban exponált papi személyeket eltávolítsa az egyházi funkciókból, eltartsa a közéleti szerepléstől, és vidéki plébániákra vagy a pannonhalmi kolostorba száműzze őket. Mindezekelőtt a már felfüggesztett 11 békepap ügyét igyekezett ily módon megoldani.

vett. 1956. december 10-én Grósz József kalocsai érseknek a következőket írta: „Mint méltóztatik tudni, Ominenciája 11 fővárosi papot felfüggesztett. Ezek most fellebbeztek. Szabó Püspök úrnak azt tanácsoltam, hogy a fellebbezésüket terjessze fel Rómába, és kérje az Apostoli Szentszékét, hogy az ügy kivizsgálására a kalocsai érseket bízsa meg, és a kellő facultásokkal ruházza őt fel...”

Mindszenty bíboroshoz hasonlóan, más egyházmegyéjében is tetek lépéseket egyes püspökök a békepapok egyházi funkciójából való eltávolítására. Az Állami Egyházi Hivatal elnöke 1956. december 18-án Kalocsán tett látogatása során nehezményezte is, hogy egyes ordináriusok a közelmúltban személyi cseréket végeztek fontosabb pozíciókban, az ÁEH-val való megbeszélés nélkül. Kijelentette, hogy ezeket nem hajlandók tudomásul venni, amíg az érdekelt ordináriusok meg nem tárgyalják a hivatallal az ügyet.

Az idő előrehaladtával egyre erősödő kormány, a Mindszenty bíboros által felfüggesztett papokat is igyekezett megvédelmezni, és az Egyházi Hivatal elnökének, Horváth Jánosnak 1957. március 7-én kelt levelén keresztül közölte a bizonytalankodó fópásztorokkal Mindszenty bíboros jogi státusát, és a kormánynak vele és tevékenységével kapcsolatos álláspontját: „Mindszenty Józsefet jogerősen ítélték el életfogytig tartó fegyházbüntetésre... Mindszenty József tehát ma is jogerős büntető ítélet hatálya alatt áll. 1956. október 30-án minden törvényes engedély és amnesztia nélkül, Mindszenty József önkényesen megszakította büntetésének letöltését, ezenkívül a november 3-án elhangzott rádióbeszédében a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje ellen iz-

gatott. Utasítást adott az ÁEH ki-
rablására, és az irattár elhurcolá-
sára, amit utasításának megfele-
lően Turcsányi Egőn, Mindszenty
személyi titkára végre is hajtott.
Semmiféle joga sincs az állam és a
katolikus egyházat érintő kérdé-
sekben intézkedni. Ennek ellenére
1956. november 5-én, 6-án, majd
az azt követő időben többször
olyan rendeleteket adott ki — az
amerikai követségről —, amelyek-
nek értelmében a demokratikus
felfogású, haladó gondolkodású
egyházi személyeket állásaikból el-
mozdította, eltiltotta a közéleti te-
vékenységtől is, és Budapest terü-

letéről kiutasította őket. Ezek a
rendeletek kifejezetten politikai
jellegű intézkedések, amelyeknek
következtében egy haladó mozga-
lomnak, a Katolikus Papok Béke-
mozgalmának vezetőit sújtotta.
Ezek a rendeletek ellentétben áll-
nak az állam és a katolikus egyház
közötti megállapodással, és a Ka-
tolikus Püspöki Kar több nyilatko-
zatában kifejtett állásfoglalásával,
valamint beleütköznek az állami
törvényekbe. A fenti helyzetből
kifolyólag Mindszenty József Ma-
gyarországon többé nem végezhet
egyházi funkciót. Éppen ezért a
kormány álláspontja szerint, Mind-
szenty bármiféle rendeletének vég-
rehajtása állami törvényekbe üt-
közö cselekedetnek minősül.”

Támogatás Vatikánból

Ezen az alapon mondatták le 1957 elején Szabó Imre c. püspököt, esztergomi érseki helynököt, mert Mindszenty bíboros utasításainak engedelmeskedett. Helyébe Endrey Mihály egri segédpüspök került, apostoli delegátusként.

Közben azonban Mindszenty bíboros követői erőteljes támogatást kaptak a Vatikánból. XII. Pius már november 5-én kelt enciklikájában elítélte a felkelés leverését, és december 10-i rádióbeszédében a hit, a civilizáció és az emberi igazságosság nevében tiltakozott a szovjet hadsereg beavatkozása ellen, majd erőteljesen ostromozta a nyugat közömbösségét. A Zsinati Szent Kongregáció pedig 1957. január 21-én P. Card. Ciriaci prefektus aláírásával két dekrétumot bocsátott ki.

Az egyik rendelet első része, Horváth Richárdot közösfette ki az egyházból. A második rész megerősítette Mindszenty bíboros felfüggesztő, és más ordináriusok személycseréket eszközölő intézkedéseit.

A Zsinati Kongregáció másik dekrétuma elmozdított tisztségéből 21 olyan helynököt és irodaigazgatót, akik békemozgalmi munkájukért jutalmul kapták ezt a funkciót, vagy békemozgalmi feladatokat is elláttak posztjaikon.

A Zsinati Szent Kongregáció 1957. január 21-én kelt, e két határozatát február 14-én küldte el Grósz érsek az Egyházi Hivatalnak, közölve velük egyúttal azt is, hogy az érdekelt papok egy-két kivétellel engedelmeskedtek a rendelkezéseknek, azaz lemondtak funkciójukról, és alávetették magukat egyházi feljebbvalóik rendelkezéseinek, így papi voltukat megtarthatták.

Az Egyházi Hivatal, bár tudomásul vette a dekrétumok intézkedéseit, nem hagyta magukra ezeket a papokat, és igyekezett számukra az egyházkormányzati szerveknél „jó plébániát” kiharcolni.

(Folytatjuk)

PÁL JÓZSEF

Eltiltott papok

Az Esztergomi Érseki Hivatalhoz november 5-ei keltezéssel a következő tartalmú levelet küldte: „Méltóságos és főtisztelendő dr. Mátrai Gyula protonotarius kanonok úrnak, Esztergom. Dr. Beresztóczy kanonok est suspensus ab ordine, minden egyházi és közéleti tevékenységtől őt eltiltom... canon alapján. Nevezett meghívandó és két tanú jelenlétében vele közlendő, mégpedig írásban is, a fenti fópásztori rendelkezés. Kikeresendő és beírandó a megfelelő canon a suspensio alapja. Ha nem jön hívásra, a fenti hármában és írással felkeresendő. Előtte a levél felnyitandó, és a fenti hármában elolvasandó. Ezután a levél nála marad, vétiv aláírása mellett.

A megfelelő hivatalos fópásztori pecsét, csatolt írásbeli rendelkezésem alján álló névaláírásomhoz alkalmazandó. Fent nevezett bűnbánat céljából azonnal a pannonhalmi kolostorba vonul. A bűnbánat időtartamát később fogom megállapítani. Továbbiaktól függően még egyéb részletes intézkedés is következhetik. Amennyiben Méltóságod a rendelkezés végrehajtásában bármilyen oknál fogva akadályozva volna, ennek az ügynek elintézése átháramlék dr. Gíglér Károly, dr. Városi István, dr. Meszlényi Antal prot. kanonok urakra, mert késedelmet nem szenvedhet, és amennyiben dr. Beresztóczy nem Esztergomban tartózkodik, hanem Budapesten, akkor az egyidejűleg megküldött rendelkezés szerint a budapesti vicarius intézkedik. De ha Beresztóczy külföldről vagy bárhonnan oda visszaérkezik, a fenti rendelkezés vele szemben végrehajtandó. Erről jelentést várok. Budapest, 1956. november 5.

Fópásztori áldással vagyok
Mindszenty József
bíboros, hercegprímás.”

Hasonló tartalmú, de rövidebb fogalmazású levélben függesztette föl és száműzte Horváth Richárdot is, a katolikus békemozgalom második számú emberét. Ebben a levélben már a 2236 és 2279 canon számot is beírták kézírással, sőt valamiféle kivehetetlen pecsét-nyom is látható. A többi 9 katolikus békemozgalmi vezetővel szemben hasonló Mindszenty-levél alapján járt el dr. Szabó Imre ér-

seki helytartó. Az eljárás menetéről képet alkothatunk dr. Balogh Istvánnak (Balogh páter) Hamvas Endre csanádi püspökhöz írott leveleiből.

Papvédelem

Hamvas püspök nemcsak Balogh páter, hanem a többi eltiltott pap ügyének rendezésében is részt